

sl. U svojoj vlasti ima poštovati supsidijarnost i kolegijalnost. Što Papa bude više isticao Krista, to će drugi više isticati Papu, naglašava Häring.“ (str. 224).

Koliko je poznato ovo je prvo cjelovito teološko djelo na temu petrovske službe u okvirima hrvatskog govornog područja i već kao takvo nesumnjivo predstavlja značajan doprinos hrvatskoj teološkoj misli. Autor, prof. dr. Niko Ikić, već širokim naslovom ovoga djela precizno iznosi tematiku djela, kao i načine pristupa istoj. Naznačenoj problematici pristupa precizno i sustavno, dok sam jezik djela usprkos tomu ostaje čitljiv i privlačan.

Knjiga donosi i neke vrlo korisne dodatke. Tu osobito ističem opsežan sažetak na hrvatskom, njemačkom i engleskom jeziku. Zatim tu je i „Prošireni popis literature“ pružajući tako izvrsnu osnovu za sve one koji se budu namjeravali ozbiljnije baviti naznačenom problematikom. Tu je i neizostavno „Kazalo osobnih imena“, te mišljenje dvojice recenzentata: prof. dr. Ante Mateljana i biskupa, također prof. dr. Tome Vukšića. Smatram da sve ovo govori u prilog posvećenoj ozbiljnosti autora, kao i o njegovoj nesumnjivoj objektivnosti i intelektualnom poštenju.

Mario Bernadić

MUČENIŠTVO I MUČENIČKI TRAGOVI KROZ HRVATSKU PROŠLOST

Komisija HBK i BK BiH za hrvatski martirologij, *Mučeništvo i mučenički tragovi kroz hrvatsku prošlost. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 13. ožujka 2014. godine.* Zagreb: Hrvatska biskupska konferencija – Katolički bogoslovni fakultet (Glas Koncila – nakladnik), 2015., 364 str.

Riječ je o drugom zborniku koji je izdala Komisija HBK i BK BiH za hrvatski martirologij. Prvi zbornik naslovljen *Hrvatski mučenici i žrtve iz vremena komunističke vladavine* objavljen je 2013. godine. Kao što mu sam naslov kaže, bavio se problematikom žrtava komunističkog režima. Ovim drugim zbornikom nastojalo se ispraviti, kako je u uvodu u rad znanstvenog skupa (*Uvod u rad znanstvenoga skupa* – str. 33-36) napisao predsjednik Komisije HBK i BK BiH biskup Mile Bogović, nedostatke prvog zbornika u kojem su sudjelovali uglavnom povjesničari te mu je nedostajala teološka dimenzija koja bi razjasnila razliku između žrtve i mučenika (str. 33) pa je tema proširena na mučeništvo kroz cijelu povijest Crkve na hrvatskom prostoru.

Zbornik ima četiri dijela. U prvom dijelu donosi pozdravne govore sudionicima skupa, u dru-

gom dijelu govori o mučeništvu općenito, u trećem o mučeničkim tragovima u hrvatskoj prošlosti i u četvrtom, koji nosi naslov *Dodatak*, donosi dva rada od kojih je jedan cjelovito a drugi djelomično već bio objavljen. Tu su još zaključci simpozija, kazalo imena i mjesta te nekoliko fotografija sa samog simpozija.

Drugi dio zbornika nosi naslov, kao što je već napomenuto, *Mučeništvo općenito* koji sadržava, uz već spomenuti *Uvod* biskupa Bogovića, šest radova.

U radu *Nekoliko crtica o mučeništvu* (str. 37-42) Ivica Raguž na temelju pojma „inverzivne teleologije“ – „samoočuvanja“, koji je u filozofsko-teološku misao uveo njemački filozof Robert Spaemann, govori o opasnosti konkretizacije ovoga pojma u Crkvi te o njegovim posljedicama za Crkvu i za mučeništvo. Ako se Crkva, odnosno kršćani, „udomaće“ s ovim pojmom, Crkva gubi svoju bit i nestaje mučeništva kao bitnog obilježja Crkve i kršćanstva. „Crkva stoji i pada s mučeništvom“ (str. 40).

Veronika s. Nela Gašpar obradila je temu: *Teološko poimanje mučeništva* (str. 43-62). U prvom dijelu rada govori o mučeništvu kao svjedočanstvu i žrtvi te razrađuje pojam mučeništva kroz povijest Crkve i teologije. U drugom dijelu govorio o *(ne)razumijevanju žrtve s antropološke strane* suprotstavljajući mu *razumijevanje*

žrtve s kršćanske strane.

Tomo Vukšić: *Crkveno-pravni aspekt mučeništva i istraživanja za beatifikaciju i kanonizaciju* (str. 63-102). Kao što sam naslov kaže, rad obrađuje dvije teme. Prva je crkveno-pravni aspekt mučeništva koje autor obrađuje na temelju djela poljskog kanonista Henryka Misztala *Le cause di canonizzazione. Storia e procedura*, objavljenog u Vatikanu 2005. godine. Kanonsko-pravni koncept mučeništva nešto je uži od teološkog na kojem se zasniva iz razloga što se u procesu beatifikacije, odnosno kanonizacije mučeništvo treba dokazati - „svi mučenici *coram Ecclesia* jesu mučenici *coram Deo*, ali mnogi mučenici *coram Deo* nisu ili nikada neće biti proglašeni mučenicima *coram Ecclesia*“ (str. 65). U procesu treba dokazati: osobu mučenika, osobu progonitelja, radi li se doista o nasilnoj smrti i je li uzrok smrti *odium fidei* i *amor fidei*. Druga tema govori o potrebnim postupcima prilikom istraživanja za beatifikaciju i kanonizaciju na temelju dokumenta Svete Stolice o procesima beatifikacije i kanonizacije i Općeg crkvenog zakonika. Konkretno, što sve treba i kako treba učiniti gledano s pravne strane od početka do kraja procesa beatifikacije, odnosno kanonizacije – od početnog biskupskog istraživanja do konačnog papinskog proglašenja.

Ivan Bodrožić je obradio

temu *Teologija mučeništva u svjetlu Drugog vatikanskog sabora i učenja Ivana Pavla II.* (str. 103-118). Autor je analizirao pet mjesta (LG 42 i 50, DH 11 i 14 i GS 21) u dokumentima Drugog vatikanskog sabora koja govore o mučeništvu te zaključio da je Sabor potvrdio „da mučeništvo pripada samoj biti Crkve“ i da Sabor „nije imao namjeru umanjiti važnost ili čak potrebu mučeništva, nego ga se promatra kao uvijek otvorenu mogućnost u Kristovoj Crkvi“ (str. 108). O teologiji mučeništva u naučavanju pape Ivana Pavla II. autor ističe da Papa najprije polazi od tradicionalnog crkvenog shvaćanja mučeništva, ali da pojmu *in odium fidei* daje šire značenje. Ivan Pavao II. je u mučenicima gledao novu snagu kršćanstva 21. stoljeća, „htio je da Crkva unese u treće tisućljeće kao najdragocjeniji kapital spomen na svoje mučenike, te da se njihovo čašćenje utka u samo bilo života Crkve“ (str. 111), stoga je poticao i podupirao razne inicijative o prikupljanju svjedočanstava o mučenicima, osobito mučenicima 20. stoljeća. Osim što je u mučenicima gledao snagu za budućnost Crkve, u njima je također gledao, prema autoru, i svojevrstu potku jedinstva kršćana: „Ivan Pavao II. je, dakle, uvjeren da Crkva može lakše nadići podjele ako ide tragom mučenika koji su svojim životom potvrdili da su Krista savršeno nasljeđovali, što je sasvim

logičan zaključak“ (str. 115-116).

Jure Krišto u radu *Kršćanski mučenici u totalitarnim režimima XX. stoljeća* (str. 119-153) obrađuje idejna izvorišta (filozofske i ideološke korijene) totalitarnih ideologija, hrvatske žrtve totalitarnih sustava, posvećujući najviše prostora uzrocima stradanja, kršćanske mučenike među žrtvama totalitarizma, gdje predlaže pojedine osobe ili skupine osoba za koje bi se, osobito prema proširenom poimanju mučeništva koje je u crkveno učiteljstvo uveo papa Ivan Pavao II., mogli pokrenuti procesi beatifikacije. Promišlja i o uvjetima za prevladavanje posljedica totalitarnih sustava u hrvatskom društvu predlažući „čišćenje pamćenja“ koje se sastoji u izbjegavanju relativizacija i priznavanju činjenica „bez kvalifikacija i osobnih predilekcija“ (str. 151).

Ratko Perić je obradio temu *Mučeništvo u pravoslavlju i drugim nekatoličkim zajednicama* (str. 154-171). Rad u cjelini donosi priličan broj zanimljivih podataka s obzirom na kanonizaciju u Pravoslavnoj Crkvi i odnose prema svetima u protestantizmu. Autor je također usporedio proces kanonizacije kod katolika i pravoslavnih odnosno, proces kanonizacije u Katoličkoj Crkvi i Srpskoj Pravoslavnoj Crkvi te zaključio: „S obzirom na nauk o mučeništvu promatranu u Kristu, ..., nema bitnih razlika između

katolika i pravoslavaca, jer nam je jedan Novi zavjet, jedni sveti oci, jedna tradicija od početka, ali se nemalo razlikujemo s obzirom na proces ispitivanja takvih svjedoka i na sam svečani proglas mučeništva ili kanonizacije“ (str. 161).

Treći dio zbornika naslovljen je *Mučenički tragovi u hrvatskoj prošlosti* i donosi šest radova.

Darija Damjanović Barišić u radu *Prvi kršćanski mučenici na hrvatskom prostoru* (str. 175-185) detaljno obrađuje mučenike, godinu njihove smrti i okolnosti na području današnje Republike Hrvatske iz rimskog vremena na temelju pisanih (martirologija i pasija) i epigrafskih izvora.

Hrvatini Gabrijel Jurišić obradio je temu *Mučenici u hrvatskim zemljama od Milanskog edikta do pada Bosne (313.-1463.)* (str. 186-205). Autor je obradio mučenike: svece, blaženike, sluge Božje i osobe preminule *in fama sanctitatis* rodom s hrvatskih povijesnih prostora i one koji su s ovim prostorom bili povezani bilo svojim djelovanjem ili mjestom mučeničke smrti. Ovom malo poznatom segmentu povijesti Crkve u Hrvata ovim radom je dana pozornost, što je hvalevrijedno.

Milenko Krešić je radom *Prodor islama i vjernost kršćanstvu – obrisi života katolika Trebinjsko-mrkanske biskupije pod turskom vlašću* (str. 206-229) pregledno predstavio život katolika Trebinjsko-mrkanske biskupije pod

turskom vlašću od prvih turskih provala u Hercegovinu (70-e godine 14. st.) do kraja 18. stoljeća te predstavio trojicu svećenika koji su na području spomenute Biskupije podnijeli mučeništvo u vrijeme turske vlasti.

Stjepan Razum: *Borci protiv nepravde u kršćanskoj državi (Petar Zrinski, Fran Krsto Frankopan...)* (str. 230-241). Autor je obradio trojicu velikana hrvatske povijesti: Matiju Gubca, Petra Zrinskog i Franu Krstu Frankopana koje osim narodnih velikana, kako autor piše, možemo također smatrati i velikanima duha jer su se „borili za opće vrednote i nametnutu smrt podnijeli na kršćanski način“ (str. 240). U radu je također upozoreno na mogućnost promatranja pod vidom kršćanske mučeničke smrti i smrt onih koji su u svoje vrijeme, boreći se za opće vrednote, podnijeli smrt kao proglašeni krivovjerci ili kao „vještice“ nepravedno osuđene i smaknute.

Svjedočanstva vjere u Split-sko-makarskoj biskupiji osoba stradalih od pripadnika njemačke i partizansko-komunističke vojske rad je Josipa Dukića (str. 242-258). Autor donosi okvirni broj stradalih u ratu i poraću na području Biskupije te podatke o stradanjima stanovništva od njemačke i partizanske vojske. Donosi također i imena stradalih svećenika od partizansko-komunističke vojske. Od 25 dijecezan-

skih svećenika Splitske biskupije stradalih u ratu i poraću, njih 20 je stradalo od partizana. Vrlo vrijedan dio rada su svjedočanstva vjere iz kojih se vidi da su se stradalnici prije smrti molili Bogu i tražili oprostjenje grijeha ili svjedočanstvo jednog katolika koji je 1952. pred Udbom izjavio: „Ako sam za to kriv što vjerujem u Boga, i što moje šestero djece tako učim, onda me slobodno strijeljajte ...“ (str. 257).

Ivan Kozlica je napisao rad *Svjedočanstva vjere u Splitsko-makarskoj biskupiji osoba stradalih od pripadnika talijanske i četničke vojske* (str. 259-267). U prvom dijelu je opisao zločine koje su počinile talijanske i četničke postrojbe zajedničkim djelovanjem nad stanovništvom Vrgorca, Cetinske krajine, okolice Sinja te podnožja Mosora, Svilaje i Dinare koji su se dogodili, u najviše slučajeva, kao odmazda za partizanske aktivnosti u tim krajevima. U drugom dijelu je opisao načine stradanja i donio nekoliko svjedočanstava vjere stradalnika. O načinima stradanja piše: „Ono što je zaprepasujuće dok promatramo ove zločine jest način na koji su ti zločini počinjeni. Rijetki su slučajevi ubijanja puškama, uglavnom se radi o klanju i izivljavanju nad žrtvama. Toliko je okrutnosti teško pojmiti onom tko se nije susretao s istraživanjima ovih tema“ (str. 263).

Četvrti dio zbornika, odno-

sno *Dodatak* donosi dva rada. Rad Ivana Šaške naslovljen *Liturgija mučenikā u ranome kršćanstvu* (str. 271-295) obrađuje izvorište čašćenja kršćanskih mučenika koje se nalazi u poganskom čašćenju pokojnika, prva pisana svjedočanstva o čašćenju mučenika koja se javljaju već u 2. stoljeću, značenje riječi *martyr* od grčkog *mártys*, što bi značilo „onaj koji je osobno uključen, a ne samo netko tko vrjednuje događaj“ (str. 278), te povijesni razvoj čašćenja mučenika i oblika njihova čašćenja na temelju pisanih vrela, poglavito liturgijskih, iz prvih stoljeća Crkve.

Rad Mile Lasića nosi naslov *Pravni temelj za otkrivanje, istraživanje i kažnjavanje partizansko-komunističkih zločina u Bosni i Hercegovini* (str. 296-328). Pod ovim naslovom autor je obradio dvije teme. Spomenutu u naslovu te temu *Mogućnosti za istraživanje partizansko-komunističkih zločina i žrtava tih zločina u Bosni i Hercegovini*. Obradujući prvu temu, donio je velik broj domaćih zakona, međunarodnih rezolucija i deklaracija na koje se obvezla i BiH, a koje mogu poslužiti kao pravni temelj za otkrivanje, istraživanje i kažnjavanje partizansko-komunističkih zločina. Temeljna autorova misao je da nije problem u pravnoj osnovi, odnosno u zakonodavstvu, nego u volji. Pod drugim naslovom autor je pregledno obradio kvantitetu

stradanja bosanskohercegovačkih Hrvata te ono što je učinjeno ili se namjerava učiniti na pronalaganju njihovih posmrtnih ostataka. Autor se dotiče i Republike Hrvatske te ističe kako u njoj postoji deklarativno-politička osuda komunističkih zločina i pravna osnova za njihovo istraživanje, premda je 2012. zakonom vlade to donekle ograničeno, ali ne postoji politička volja, nego se i dalje od strane političara nastavlja s relativizacijom žrtava komunizma i uveličavanjem broja žrtava koje je učinio ustaški režim.

Na kraju prikaza ovoga hvaljevrijedna djela Komisije HBK i BK BiH za hrvatski martirologij i jedan mali kritički osvrt. Autori su se potrudili svoju temu razjasniti čitateljima razumljivim jezikom. U zborniku nije napravljena kategorizacija radova, ali svi su radovi rađeni znanstveno-kritičkom metodom i na osnovi, više-manje relevantnih izvora i literature, tako da se nijednom od njih ne može zaniijekati znanstveni karakter. Zbornik nudi vrijedne informacije o *mučeništvu i mučeničkim tragovima kroz hrvatsku prošlost* pod teološkim, pravnim i povijesnim vidom. Ono što bi mu se moglo zamjeriti, jest da, čini se, a to može biti i subjektivan dojam pisca ovih redaka, nije dovoljno odgovorio ili barem to nije učinio jasno namjeri organizatora, koja je rečena u uvodu, da razjasni razliku između žrtve i mučenika.

Teologija bi u ovom pogledu mogla imati još posla.

Milenko Krešić

POGLED NA STAROKRŠĆANSKU LITERARNU DJELATNOST LATINSKOG JEZIKA

Drago ŽUPARIĆ, *Kršćanski latinisti*. Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet, 2016., 211 str.

Knjiga prof. dr. sc. Drage Župarića *Kršćanski latinisti* predstavlja razvoj i pregled starokršćanske književne misli latinskog jezika, unutar antičke književnosti koja svoje početke vidi već u vremenu prije 240. godine pr. Kr.

Međutim, počeci kršćanske književnosti latinskog jezika rađaju se tek u III. stoljeću. Naime, mora se reći da je jezik „kulture“ toga vremena bio grčki, dok je jezik „svjetine“ (*vulgus*) toga vremena bio latinski, kao i donekle i rimske administracije. U takvo društvo dolazi kršćanska poruka s izričito grčkim jezikom s obzirom na to da su se prvi navjestitelji Radosne vijesti obraćali židovskoj emigraciji koja je već prije imala prijevode Staroga zavjeta na grčki jezik (poznata *Septuaginta*), a novozavjetni tekstovi su nastajali najvećim dijelom na grčkom jeziku, s iznimkom Matejeva evanđelja koje je najvjerojatnije